

FATIMA FOČAK- MUJEZINOVIĆ (1917–1980) – UZORITA BOŠNJAKINJA

Ferid DAUTOVIĆ

Studentski centar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

SAŽETAK: Fatima Fočak je rođena 8. augusta 1917. godine u Sarajevu, u Ulici Vratnik Mejdan 50. Otac joj je bio poznati sarajevski alim Abdulah-ef., a majka Almasa, “bula”, rođena Berberović. Završila je Islamsku vjersku žensku školu (Gazi Husrev-begovu žensku medresu) 1943. godine. Svoj radni vijek počela je kao pomoćni prefekt – odgajateljica u internatu ženske medrese, zatim kao mualima u Skender-pašinom ženskom mektebu i mektebu Ahmedage Hende na Vratniku. Godine 1954. Fatima Fočak, u 37. godini života, udala se za Mehmeda Mujezinovića koji je tada imao 41 godinu. H. Fatima i h. Mehmed ef. su imali dvoje djece: Mustafu i Aminu. Uz istaknuti mualimski rad po mektebima i školama posebno se isticala svojim vazū-nasihātima. Bila je, također, i društveno aktivna. Kada se formirala ženska sekcija “El-Hidaje” 1942. godine ona je među prvima bila njen član, a onda i predsjednik privremenog odbora. Kada je osnovana ženska podružnica sekcije “Mladi muslimani” u Sarajevu 5. oktobra 1943. godine priključila joj se i Fatima Fočak koja je izabrana za njenog predsjednika. Kao humanitarni aktivista pomagala je u zbrinjavanju muhadžira tokom Drugog svjetskog rata, spašavanju njihove djece, te prikupljanju priloga u novcu i naturi preko Islamske zajednice i “Merhameta”. U toku Drugog svjetskog rata bila je angažirana kao vjerska odgajateljica u dječijem domu Fužine – Gorski kotar (Hrvatska), gdje su bila smještena muslimanska muhadžirska djeca.

Ključne riječi: Fatima Fočak, hadži-bula, vaiza, društveni i humanitarni rad

Život

Fatima Fočak je rođena 8. augusta 1917. godine u Sarajevu, u Ulici Vratnik Mejdan 50. Otac joj je bio poznati sarajevski alim Abdulah-ef., a majka Almasa, “bula”, rođena Berberović. Završila je Islamsku vjersku žensku školu (Gazi Husrev-begovu žensku medresu) 1943. Svoj radni vijek počela je kao pomoćni prefekt – odgajateljica u internatu ženske medrese, zatim kao mualima u Skender-pašinom ženskom mektebu i mektebu Ahmedage Hende na Vratniku. Honorarno je predavala u ženskoj medresi Tedžhizi tekfin i vjerske

predmete na tečajevima koje je organizirala Islamska zajednica u Sarajevu. Ministarstvo udružbe u Zagrebu je 20. oktobra 1941. godine imenovalo Fatimu Fočak, prefektu ženske medrese u Sarajevu, za honorarnog službenika u svojstvu vjeroučiteljice za muslimansku izbjegličku djecu u Dječijem skloništu. Nakon toga 1. decembra 1943. godine postavljena je za privremenu vjeroučiteljicu u državnoj školi na Vratniku u Sarajevu. Od 1971. godine postavljena je od Starješinstva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini za mualimu na području grada Sarajeva. U petak,

17. oktobra 1980. godine, u 64. godini života, na dan jevmu-tervije (dan uoči Arefata), preselila je na ahiret. Dženaza je bila u ponedjeljak, 20. oktobra u 14 i 30 ispred Begove džamije, drugi dan Hadžijskog bajrama, a tevhid je proučen u prepunoj Hadžijskoj džamiji. Ukopana je na gradskom greblju Bare.

Fatima Fočak u ulozi majke

Godine 1954. Fatima Fočak, tada već afirmirana misionarka – vaiza i intelektualka, u 37. godini života udala se za Mehmeda Mujezinovića koji

je tada imao 41 godinu.¹ H. Fatima i h. Mehmed ef. su imali dvoje djece: Mustafu i Aminu. Fatima je s Mehmedom imala lijep i harmoničan brak i porodični život. S Mehmedom je često putovala, pa je po našem saznanju obišla Tursku, Iran, Irak, Egipat, Saudijsku Arabiju i Španiju. Kada bi se vraćala sa tih putovanja znala bi reći: "Međer, međer (bogme, bogme)! Mi smo u Bosni najbolji muslimani." Sa svojim Mehmed-ef. je zajedno obavila hadž 1970. godine i tom prilikom su sačinili jedan izvještaj o broju hadžija stranaca i hadžija iz Jugoslavije.

U tradicionalnom bosanskohercegovačkom društvu glavnu i presudnu ulogu u odgajanju djece su imale majke. One su uglavnom bile domaćice. Mali broj žena je do sedamdesetih-osamdesetih godina XX stoljeća radio u preduzećima, javnim ustanovama ili privatnom sektoru. Sva pažnja bila je usmjerena prema porodici, mužu, djeci, roditeljima muža, jer su često porodice (tri ili četiri generacije) živjele zajedno u jednoj kući, pod istim krovom. Otvaranje islamske ženske vjerske škole u Sarajevu pomoglo je jednoj vrsti emancipacije žene muslimanke. Počela je više da se kreće, da izlazi iz svoje kuće, da se školuje kao i njene drugarice sekularne muslimanke i kršćanke. To su bili počeci jednog novog pristupa životu, pogledu na svijet, organiziranju svakodnevnice, odgoju i školovanju djece. Fatima je bila jedna od naprednijih Sarajki svoga vremena koja je krenula u školu, a poslije radila u odgojno-obrazovnim ustanovama u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Međutim, kada se udala i kada je formirala svoju porodicu ona se trudila da, pored svih obaveza izvan kuće, najviše vremena i najveću pažnju posvećuje svojoj primarnoj ulozi majke. Uz misijski rad mualime koji joj je bio važan

i kome je posvetila cijeli svoj život, uloga majke je bila, u njenom razumijevanju i shvatanju, nezamjenljiva. O majčinstvu i odgoju djece govorila je gotovo svakom prilikom, smatrajući to važnim vjerskim pitanjem. Insistirala je na obrazovanju i odgoju djece bez obzira na spol. Svojim primjerom čestite muslimanke, predane svojoj djeci i porodici, islamskim vrijednostima i tradiciji, govorila je više od samih vazova i savjeta koje je redovno držala po sarajevskim džamijama i mektebima. Fatima je bila pobožna, odgovorna i brižljiva majka, pa je i svoju djecu odgajala u pobožnosti i islamskoj tradiciji.

"Kao majka bila je vrlo odgovorna i brižljiva. Pošto je bila vrlo pobožna tu svoju pobožnost prenijela je na svoju djecu. Odgojila ih je s puno svijesti o svom porijeklu, identitetu, tradiciji. Njena uloga majke je bila primarna mada je i njen muž Mehmed Mujezinović imao veliki uticaj na djecu. Fatima i Mehmed su iz tradicionalne porodice gdje se ljubomorno čuvala islamska tradicija, posebno neki tradicionalni sarajevski adeti. Tako se u njihovoj kući tradicionalno organizirala Bedrija... Oni su taj naslijeđeni islamski tradicionalni način života sačuvali u svojoj porodici i u tom duhu su odgajali svoju djecu."²

U javnom životu bila je prepoznata kao dostojanstvena žena, dobrog ukusa, stila sarajevskih hanuma koje su izazivale divljenje ukupnim svojim životom.

"Fatima hanuma je bila plemenita i puna dostojanstva i samopoštovanja. Nije tražila hizmeta za sebe, jer je u principu hizmetila drugima na različite načine. Družila se sa učenim ljudima, izbjegavala besposlena svijeta, ogovaranja, praznih priča i 'sijela'. U njenom prisustvu se uvijek

govorilo samo lijepo i pozitivno o drugim ljudima, jer je navikla sve oko sebe da tako govore. Dominirala je na skupovima, sijelima svojom blagošću, lijepom riječi i pobožnošću. Izbjegavala je da govori loše o ljudima, a posebno u njihovoj odsutnosti, iza leđa. Bila je žena dobrog ukusa, stila sarajevskih hanuma koje su izazivale divljenje, svojom nošnjom, svojim specifičnim govorom."³

Kao majka radovala se svakom uspjehu svoje, a i tuđe djece, posebno u mektebu kada su djeca završavala prve hatme.

"Posebno je vodila računa da djeca koja prvi put završavaju hatmu, taj moment ostane što bolje urezan u pamćenje, pa je nastojala da taj čin bude što svečanije obavljen. Sama je to radila i drugima preporučivala da tako postupe." (Traljić, 1998:209)

Ramazan, mubarek noći i petak su bili poseban dan za misiju, za ibadet, posjete rodbine, prijatelja i dočekivanje musafira.

"Kao supruga, majka, domaćica voljela je da kuha tako da su joj iftari rijetko kad bili bez gostiju. Njena vrata su uvijek bila otvorena, putniku namjerniku, sirotom i ubogom prosjaku. Tako su njenoj porodici česti gosti bili poznati sarajevski alimi: Kasim-ef. Dobrača, Fejzulah-ef. Hadžibajrić, Mahmud Traljić, hfz. Ibrahim Trebinjac, hfz. Omer Mušić, hfz. Kjamil Silajdžić i drugi. Često je obilazila i primala u goste svoje kolegice iz medrese s kojima je održavala vezu kao što su: Halima Berberović, Maksuma Janjac, Rabija Mušić, Ismeta Dobrača, Mejra Šerbo, ili bule sa kojima je radila i učila tevhide: Ziba-hanuma Potogija, Šefika-hanuma Hasanagić, Senija-hanuma Kumro, hfz. Saliha Leto, Kija Handžić, Mejrema Hadžibajrić i dr."⁴

¹ Sestre Mehmeda Mujezinovića koje su prisustvovala Fatiminim dersovima u svojim razgovorima su često znale reći da im je da Fatu imaju u svojoj kući. I tako je i bilo. Iz neobjavljenog referata Šemse Mujkanović o životnom djelu

Fatime (Fočak) Mujezinović sa skupa održanog 29. novembra 2007. godine u Hadžijskoj džamiji.

² Intervju autora sa Aminom Mujezinović, snahom Fatime Mujezinović. Sarajevo, mart 2021.

³ Ibid.

⁴ Iz neobjavljenog referata Šemse Mujkanović o životnom djelu Fatime (Fočak) Mujezinović sa skupa održanog 29. novembra 2007. godine u Hadžijskoj džamiji.

Fatima kao vaiza – hadži-bula

Uz istaknuti mualimski rad po mektebima i školama posebno se isticala svojim vazu-nasihata. Vazovi su bili primjereni mjestu i prilikama, slušalačkom auditoriju, pa se zbog toga i danas može čuti kako njene savremenice prenose savjete koje je davala h. Fatima-hanuma.⁵

“Vjerski dobro obrazovana i u svjetovnom pogledu načitana, po prirodi dobar govornik, Hadži-Bula je svojim vazovima (vazila je samo ženama) više postigla, nego mnogi muškarci, za koje se zna da su dobri vaizi i dobri govornici. A vazila je neprestano. Svaku priliku i svaki moment je koristila da svome auditoriju kaže nešto novo i da ga nečemu podučiti. Svoje vazove znala je prilagoditi slušateljima; ako je govorila djeci, spustila se na njihov nivo. Ako je pak pred sobom imala intelektualni svijet, svoj vaz je prilagodila njima. Ako je društvo bilo mijesano, svoja izlaganja bi prilagodila da su je svi razumjeli i nešto od nje naučili.” (Traljić, 1998:208)

Svoje vazove je temeljila na primarnim izvorima islama, islamskoj tradiciji Bošnjaka koja se ljubomorno čuvala u porodičnoj kući. Da bi to sve postigla redovno je pratila vazove sarajevskih alima i bilježila glavne teze koje bi ukomponirala u svoj vaz.

“Petkom bi znala otići do Careve džamije da preslušati hutbu h. Hfz. Halida Hadžimulića, kako bi dobila ideju i inspiraciju za svoj vaz. Kada su je jednom neke njene učenice i komšinice vidjele da petkom ide u Carevu džamiju pomislile su da ide klanjati džumu namaz, pa su rekly: Ako može Hadži-Bula da ide na džumu namaz možemo i mi! Jok, ona nije išla na džumu namaz, nego bi išla

samo da sasluša hutbu, jer u to vrijeme žene nisu išle u džamiju.”⁶

Za ono što joj nije bilo jasno i za pitanja koja su trebala stručna pojašnjenja nije se ustručavala pitati učeničice, a najčešće Kasim-ef. Dobraču u kojeg je imala najveće povjerenje.

“Kada je umro rahm. Hadži Kasim Dobrača, Hadži-Bula je plakala i govorila da se malo kome kao njemu tako slobodno i otvoreno obraćala za razne mesele i pitanja, jer je redovno od njega dobivala pravi i potpun odgovor i uvijek bi bio pripravan kazati joj više nego što je tražila. U istu svrhu je pratila islamske časopise koje dolaze iz drugih zemalja i iz njih koristila materijale za svoje vazove.” (Traljić, 1998:208-209)

Fatima je u gradu Sarajevu bila prepoznata kao hadži-bula, dakle sa važnim statusom među muslimanima, napose muslimankama. Brojne muslimanke su joj se najčešće obraćale za savjete, nedoumice o čisto vjerskim, ali i mnogim drugim pitanjima iz bračnog i porodičnog života.

“Ko god joj se obratio, otišao je od nje obogaćen novim znanjem ili u najmanju ruku smiren. Nikoga nije odbijala ili vraćala. Svakome je nastojala pomoći. Događalo se često da je, kad bi saznala za nečiju nepriliku ili potrebu, sama otišla, posavjetovala, uputila na pravu adresu i drugo.” (Traljić, 1998:209)

Smatrana je posebnom, neponovljivom mualimom i vaizom, insanom, uzornom kćerkom, navodi Amina Ahmetašević, koja je pred njom polagala prvu hatmu.

“Pred svojom bulom (Almashanumom) i njenom kćeri, Fatmahanumom, posebnom, neponovljivom

mualimom i vaizom, insanom, uzornom kćerkom svojih roditelja, pripremala sam se za svoju prvu hatmu i svoj prvi i najvažniji ispit o vjeri.” (Ahmetašević, 2011:96)

Bila je voljena, draga, zbog svog pristupa ljudima, svoje rječitosti, iluma, stabilnosti, stamenosti i hrabrosti. Posjedovala je duhovnu snagu da utječe na druge ljude i njihov način života. S njom su se lahko identificirale mnoge njene učenice, prijateljice i njene pratilje, slušaoci njenih dersova.

“Malo je ko kao ona uspijevao napraviti atmosferu u kojoj je bilo toliko zdravog podsticaja da se uči, razmišlja i djeluje muminski. Njen ilum, rječitost, snaga njenog duha ostavili su jedinstven trag u mome odrastanju i sazrijevanju.” (Ahmetašević, 2011:97)

Svako njeno zaduženje unutar Islamske zajednice bilo joj je mislija kojoj se u potpunosti predavala. Uvijek je bila dostupna i na raspolaganju ženama Sarajeva i njihovim potrebama. U mjesecu ramazanu je imala svoj poseban program kojim je napajala duše ženskog džemata.

“Pored vazova organizovala je halke zikra: utorkom prije podne namaza u Hadžijskoj džamiji, petkom poslije džuma-namaza u Bijeloj džamiji. Dvadeset sedme noći ramazana poslije teravih namaza, Hadžijska džamija je bila popunjena ženama, koje su željele čuti hadži Fatimin vaz popraćen zikrom, sve do sehura.”⁷

Fatima-hanuma Fočak bi sa svojim kolegicama Senija-hanumom, Ziba-hanumom, Šefika-hanumom i Raifa-hanumom u Bijeloj džamiji učila ženske tevhide, petkom uz ramazan, ali i tokom godine.

⁵ Priča nam kako je bula Fatima Fočak tada učila tevhide na koje su rado išli. Ona i njen muž Mujezinović bili su u Kairu i ona je usavršila hadise koje nam je pripovijedala, a mi smo letjeli u džamiju da je slušamo. A sada nam je mnogima izgovor i korona, pa se slabije i u džamiju ide – navodi te dodaje

da su obavezno išle i na mukabele. Vidi: “Hadžihanuma Emira Bašić o ramazanima u Starom Gradu, mukabelama, iftarima i ocevom emanetu”, *Faktor*, online adresa: <https://faktor.ba/bosna-i-hercegovina/aktuelno/hadzihanuma-emira-basic-o-ramazanima-u-starom-gradu-mukabelama->

iftarima-i-ocvom-emanetu/120393 (Dostupno, 6.12.2024)

⁶ Intervju autora sa šejhom Ekremom Fočakom. Sarajevo, 19. septembar 2023.

⁷ Iz neobjavljenog referata Aide Kadripahić o životnom djelu Fatime (Fočak) Mujezinović održanom 29. novembra 2007. godine u Hadžijskoj džamiji

“Dupke puna je bivala Bijela džamija. Fatma-hanuma Fočakovka predvodila je zikir, živo kazivala o mudrostima i vrijednostima islama, budila pozitivnu energiju koja je danima plamtjela u dušama muslimanki.” (Ahmetašević, 2011:94-95)

Ne smije se zaboraviti i njen hvale vrijedan gasalski rad koji se često potcjenjuje. Ona je u tom vremenu nedostatka ženskog stručnog kadra podučavala svoje učenice u medresi, a četvrtkom u Tabakom mesdžidu, gasalskom poslu i vještinama podučavala je muslimanke koje su imale afiniteta i volje da rade i budu korisni članovi Islamske zajednice.

Njen svestrani aktivizam koji je izvira iz njenog habitusa i njene vjere, njen ilum i njena besjeda, savjet i način komuniciranja, pomogli su joj da stekne veliko povjerenje, ugled, poštovanje u Bosni Hercegovini i šire i da svugdje bude rado primljen gost.

“Pozivana je na vjerske skupove ne samo u Sarajevu, nego i diljem Bosne i Hercegovine (Foča, Višegrad, Visoko, Zenica, Gradačac, Gračanica, Banja Luka, Bosanska Gradiška, Travnik, Prozor, Mostar), pa i izvan nje (Zagreb, Dubrovnik, Podgorica), jer su svi dobronamjerni i istinoljubivi željeli čuti njenu riječ i njen savjet.” (Traljić, 1998:209-210)

Društveni angažman

Uz istaknuti odgajateljski, muhlinski, vjeroučiteljski rad po mекtebima, posebno se isticala kao angažirana muslimanka u društvenom i javnom životu grada Sarajeva. Svoje dragocjeno vrijeme je često žrtvovala za opće dobro, za brigu o ljudima, njihovim potrebama, njihovim problemima, njihovoj duhovnoj nadogradnji.

“Ona je bila revna i u dijeljenju vjerske štampe, prikupljanju dobrovoljnih priloga za izgradnju ili popravku vjerskih objekata, prikupljanju pomoći nemoćnim i potrebnim, a koji sami ne pružaju ruku i ne traže. U tu svrhu

znala je otići i na Obhodžu, Sedrenik, Hošin Brijeg, Trčivode i druge krajeve Sarajeva, odnijeti svoj prilog, a iza toga dati pomoć.” (Traljić, 1998:209)

Kada se formirala ženska sekcija “El-Hidaje” 1942. godine ona je među prvima bila njen član, a onda i predsjednik privremenog odbora. Naime, prilikom organiziranja različitih programskih sadržaja od strane Glavnog odbora “El-Hidaje” bilo je primjetno da je ženska muslimanska populacija lišena učestvovanja na tim, uglavnom, muškim skupovima. Stoga se osjećala nasušna potreba da se pristupi i organiziranju jedne ženske sekcije u Sarajevu koja bi brinula o okupljanju, odgojno-obrazovnoj i duhovnoj nadogradnji Bošnjakinja muslimanki. Teret organiziranja ženske sekcije i izradi pravilnika povjeren je svršenicama ženske medrese u Sarajevu koje je predvodila Fatima Fočak, kao predsjednica privremenog odbora.

“U privremeni odbor ženske sekcije na spomenutom sastanku izabrane su sljedeće gdje i gdje: Predsjednik: Fočak Fatima, I. tajnik: Hedija Muftić, II. tajnik: Esma Gluhić, I. blagajnik: Mejra h. Nikšić, II. blagajnik: Zehra h. Mahmutagić, Zamjenice: Parić Ferhija, Feto Behija i Dovedžić Aiša.” (Društveni glasnik, 1941/42:215)

Fatima je, očito, među ženama prepoznata kao autoritet, kao lider koji ih može okupljati i koji ih može voditi, jer je bila hrabra, stamena i odlučna. Također, kada je osnovana ženska podružnica sekcije “Mladi muslimani” u Sarajevu 5. oktobra 1943. godine priključila joj se i Fatima Fočak te je izabrana za njenog predsjednika.

Članice ženske podružnice “Mladi muslimani” organizirale su terenski rad u gradu i okolini, kroz “Merhametovu” radnu službu, u svrhu pomoći, zbrinjavanja i podrške izbjeglicama, spašavanja njihove djece, te prikupljanju priloga u novcu i naturi.

Ovo sve govori o njenoj intelektualnoj snazi ali i sposobnosti da

uspješno vodi žensku podružnicu “Mladi muslimani”. Svi navedeni programi, i mnogi drugi koji nisu nigdje zabilježeni, plod su i svjedočanstvo angažmana ženske podružnice “Mladi muslimani” na čijem je čelu bila Fatima Fočak. Oni svjedoče o njenoj društvenoj angažiranosti, njenom aktivizmu, njenom misijskom radu u jednom vrlo turbulentnom, nestabilnom vremenu za biološki, identitetski i duhovni opstanak Bošnjaka. Također, njen aktivizam je paradigma jedne hrabre Bošnjakinje muslimanke koja u konzervativnom, tradicionalnom društvu pravi značajan iskorak otvarajući puteve angažmana muslimanki na društvenom planu gdje je izlazak bio gotovo svetogrđe i moralna degradacija. Njen angažman je bio vrlo oslobađajući, iskorak iz jednog tradicionalnog klišea gdje se smatralo da je mjesto žene u kući, među četiri zida sa svojom djecom, mužem i najbližom rodbinom i prijateljima. Posebno treba imati u vidu da je ona bila kćerka uvaženog vjerskog autoriteta u Sarajevu Abdulah-ef. Fočaka, što je dodatno oslobađalo muslimanku i davalo joj vjetar u leđa da može i treba da se školuje, da može izaći iz kuće, da može biti društveno angažirana i da je to sve u duhu islama.

Humanitarni rad

Volter je jednom zapisao: “Jedini način da obavežemo ljude da govore dobro o nama je – da im činimo dobro”. Fatima je svojim životom i svojim pristupom ljudima prepoznata kao čestita, iskrena i produhovljena osoba. Sa svojim moralnim kvalitetama bila je moralni orijentir, ohrabrenje, podrška i putokaz kako s mjerom treba koračati kroz život koji nam je dat na dunjaluku. Njena posvećenost misiji kojoj je bila predana imala je presudan uticaj na one s kojima se susretala. U teškim i nesigurnim vremenima, puna ljubavi prema islamu, davala je sigurnost, ohrabrenje, podršku onima koji su izgubili nadu, izgubili najdraže, osiromašenim. Ona je vršila jednu plemenitu misiju u svom

gradu, u svojoj Bosni, ali i Hrvatskoj. Njene visoke moralne kvalitete, gdje su poštenje i iskrenost jedni od temelja na kojima počiva islam, plijenile su muslimanke grada Sarajeva i činile je uzorom u najširem smislu te riječi. Nesebičnu dobrotu, ljubav i pažnju posvetila je ljudima koji su ostali bez svoje zaostavštine, imovine, svoje porodice, djece, gledajući da im bude utjeha, nada i radost. Dijelila je s njima bolne trenutke, nikad zaliječene rane zadobijene tokom Drugog svjetskog rata.

Fatima-hanuma se nije zadovoljila samo angažmanom u svom rodnom gradu Sarajevu. Svijest o tome da su brojni prognanici ostavljeni na milost i nemilost u Hrvatskoj bio je povod da i tamo otputuje i da svoj doprinos. Kada sam čitao od hfz. Traljica da je bila angažirana u toku Drugog svjetskog rata kao vjerska odgajateljica u dječijem domu Fužine – Gorski kotar, gdje su bila smještena muslimanska djeca naših muhadžira, u prvim trenucima nisam ni slutio o kakvoj se zapravo aktivnosti radi. Tek kada sam dobio neke slike od h. Aiše Fočak, njene sestre, na jednoj od njih sam vidio puno djece i h. Fatima-hanumu s njima, pomislio sam otkud ona s ovom ovolikom djecom na moru, jer su djeca bila samo u kratkim pantalicama, gola i bosa. Kada sam poslije nekoliko trenutaka okrenuo fotografiju, na njoj je pisalo: Fatima sa siročadima u Fužinama u Hrvatskoj – Djeca su iz istočne Bosne.⁸ Tada sam shvatio da to nije more, da to nisu djeca došla na izlet, nego da je to dio naše povijesne stvarnosti koju su živjeli naši preci 1942–43. kao i mi 1992–95. Mnoga su djeca ostala bez svojih roditelja koje su četnici ili ustaše pobili i tako su negdje pod ovim nebeskim svodom tražila sebi spas i zaštitu.

“U Glasniku IVZ (siječanj, 1942) objavljen je članak *Škrb Nezavisne*

Države Hrvatske za muslimansku siročad, iz koga se vidi, da se u državnim domovima u Amruševcu, Skradu, Fužinama, Lijuku i Cabuni nalazi 961 muslimansko siročće. Sve su to djeca između 2 i 15 godina.”⁹

Isti je slučaj i s djecom iz Hercegovine.

“U Državnom dječjem domu (odgojilištu) na otoku Lokrumu kod Dubrovnika, smješteno je 291 muslimansko stradalničko dijete iz kotareva Ljubinje, Bileće i Gacko. Od toga je 75 žensko, a 216 muške djece. Po dobi su između 4 i 14 godina. Većina ih je između 7 i 12 godina. Neka su od ove djece svršila pučku školu, a neka tek po nekoliko razreda. Ima ih 2–3 da su svršili i po nekoliko razreda srednje škole. Svoje školovanje su sad nastavili u domu. Vjerski odgajatelj ove djece je Kasim ef. Ibrahimkadić, voditelj Džematskog ureda u Dubrovniku.”¹⁰

Mi pamtimo konvoje kojima su djeca iz Sarajeva i drugih gradova 1992. godine kretala prema Zapadu ostavljajući svoje porodice, svoje najmilije. Za neku od te djece se ni danas ne zna gdje su, a da ne govorimo da znamo šta je bilo sa djecom iz perioda Drugog svjetskog rata. Fascinantna je spremnost jedne čestite, hrabre muslimanke, Sarajke, intelektualke, jedne u nizu heroína koja je žrtvovala toplinu svoga doma i za ljubav Boga i želje da se pomogne svome narodu, jetimima, krenula put Fužina. To je velika žrtva i za muškarce, posebno u tom vremenu, kada je još ženino kretanje bilo znatno ograničeno, pa makar se radilo i o ovakvim akcijama. To u isto vrijeme govori o samoj porodici Fočak, Abdulah-ef. i Almasa-hanumi, njihovom razumijevanju vjere koja nije bila ograničena običajnim pravom, konzervativizmom i tradicionalizmom. Oni su

ovce. Najveći dio ovog strašnog broja bile su žene, djeca i starci. Slična su klanja priredena među katoličkim, a osobito muslimanskim življem i po drugim mjestima, gdje bi odmetnici prigrabili

naprosto razumjeli vrijeme i prilike u kojima žive i obavezu da se valja pomagati bratu u nevolji, kako su to radili i prvi muslimani Medine dočekujući muhadžire. O našim heroínama i našem razumijevanju vjere treba pisati, govoriti jer se tako šalje poruka, da bez obzira na stradanja, žrtve i probleme treba raditi, davati od sebe maksimalnu energiju, znanje da se sačuva svijest o identitetu, domovini Bosni, vjeri i moralu kod generacija koje dolaze, jer je to uvjet našeg opstanka.

Fatima Fočak i Rabija Mušić spasile muslimansku djecu od pokrštanja

Prema svjedočenju Zulejha-hanume, učesnice humanitarnih akcija “Merhameta” i Islamske zajednice, Fata i Rabija su dobile zadatak da obiđu djecu u Fužinama zbog toga što su se širile vijesti da je Katolička crkva uz pomoć časnih sestara pokrštila veći broj muslimanske djece. To naravno nije bio prvi slučaj i nije se to dešavalo samo u Hrvatskoj, slučajevi pokrštanja dešavali su se u samoj Bosni i Hercegovini, u gradovima kao što su: Duvno, Livno, Travnik, Prijedor itd. (Jahić, 2014)

Zlatko Hasanbegović piše, također, o pokrštanju ratne siročadi smještene u Zagrebu i okolici kao glasinama koje su se pojavile u Sarajevu početkom ljeta 1941, a širene su neformalno za vrijeme džamijskih predavanja (vazova).

“Poslije vijesti da se muslimanska djeca u Zagrebu ‘povjeravaju na njegovu i odgoj časnim sestrama bez ikakva učešća muslimanskih vjerskih organa’, reisu-l-ulema Fehim Spaho zatražio je od ministra udružbe donošenje posebnih uredbi ‘kako bi ova djeca dobila i svoj islamski vjerski odgoj i kako bi se briga oko njihovog

vlast bilo i na kratko vrijeme.” Vidi: *El-Hidaje*, 1941/42., br. 11–12, str. 295–96; *Hrvatski Domobran*, srpanj 1942, br. 26.

⁹ Vidi: *El-Hidaje*, 1941/42, br. 6, str. 156.

¹⁰ Vidi: *El-Hidaje*, 1941/42, br. 8–10, str. 250.

povjerila muslimanskim vjerskim službenicima'. Tražio je i osnutak internata za izbjegličku djecu s muslimanskim nastavnicima i vjeroučiteljima te smještaj djece isključivo u muslimanske obitelji. Ministar udružbe Lovro Sušić odgovorio je reisu-l-ulemi da se muslimanska djeca smještaju u dječije domove ili 'u vrlo rietkim i iznimnim slučajevima u privatne obitelji, i to samo muslimanske'. Obavijestio ga je i kako se 'strogo pazi na to, da se djeca hrane kako to nalažu propisi islama', da vjerski nadzor nad svim domovima vrši zagrebački muftija, dok odjel u ministarstvu zadužen za skrb o izbjeglicama vodi zagrebački musliman Salih Kulović. Sušić je pozvao reisu-l-ulemu i da ministarstvo pošalje učenice ženske medrese koje bi se zaposlile u dječijim domovima, kao i dva vjeroučitelja, mladja i neoženjena'. (Hasanbegović, 2007:364)

Ulema-medžlis je u decembru 1941. uputio u državne dječije domove u Fužinama i Klinča Selu "tribule", Fatimu Fočak, Rabiju Mušović i Ferhiju Parić koje su kao namještenice Ministarstva udružbe NDH preuzele brigu o muslimanskoj djeci.

"Dobile su zadatak da ratnu siročad smještenu u Fužinama, granica Hrvatske i Slovenije, pod hitno obidu, i uvide i riješe situaciju. Djecu su kupili iz ratom zahvaćenih gradova i sela, uglavnom iz Istočne Bosne, Čajniča, Hercegovine, iz Duvna, Glamoča i drugih krajeva. Tadašnja Katolička crkva je smještajući djecu u svoje domove, uz brigu časnih sestara, veći broj muslimanske djece i pokrstila."¹¹

Da bi putovale u Hrvatsku morale su prilagoditi i svoju odjeću, pa su tako morale obući suknje i mantile, rukavice i pismo tašnu.

"I Rabija i Fata za tu priliku, obzirom da je na vlasti bila NDH, morale su se obući u skladu građanskog ponašanja, što je značilo da moraju obući suknje i mantile. I zaista su im sašivene vrlo elegantne suknje i mantili do iznad članaka, s crnim čarapama, a kako su bile pokriveno, stavile su im pokrivke, kao skijaške kape, uz lice i bradu. Za Sarajevo, vrlo neobično, no vrlo elegantno i pristojno. Obavezno su imale cipele na manju petu, rukavice i pismo tašnu. Takve su se zaputile Zagrebu, i u Fužine."¹²

Muftija zagrebački Ismet-ef. Muftić je smatrao širenje "krivih i tendencioznih vijesti" o pokrštavanju izbjegličke djece u Zagrebu kao smišljenu provokaciju svojih protivnika i zatražio pokretanje postupka kažnjavanja krivaca.

"Širenje 'krivih i tendencioznih vijesti' o pokrštavanju izbjegličke djece u Zagrebu, zagrebački muftija doživljavao je kao smišljenu provokaciju svojih protivnika, pa je u listopadu 1941. od ministra udružbe zatražio pokretanje postupka 'protiv širenja ovakvih tendencioznih glasina' i kažnjavanje krivaca 'jer se takovim radom unosi u narod zabuna i neraspoloženje'." (Hasanbegović, 2007:364)

Mjesec dana kasnije, u dopisu upućenom vjerskim vlastima u Sarajevu, izvijestio je da je "Ministarstvo udružbe do sada podijelilo upravo ogromne svote u gotovom novcu, obući i odjeći, te hrani nastradalim ljudima od eskije (odmetništvo, hajdučija, op. Z. H.) u raznim dijelovima naše Nezavisne države Hrvatske". Za to su najzaslužniji ministar Lovro Sušić i odjelni predstojnik u ministarstvu Salih Kulović "koji su učinili i čine stalno za naše stradalnike više nego što im dopuštaju njihove

vlastite snage i sredstva (...)" (Hasanbegović, 2007:364)

Nema sumnje da je odlazak Fatime Fočak u Fužine bio herojski čin, da je on značio jedan važan korak u zaustavljanju procesa pokrštavanja muslimanske djece koja su bila podvrgnuta permanentnoj presiji časnih sestara da prihvate kršćansku vjeru i tradiciju. Ona je zatekla brojnu djecu koja su znala cijelu kršćansku molitvu "Oče naš". (Hasanbegović, 2007:364)

"Ovaj veliki poduhvat je iznenađio i osoblje 'Katoličkog zavoda za ratnu siročad'. Starija djeca (i muslimanska) već su znali cijelu molitvu 'Oče naš' itd. Od tada, do kraja rata dok se nije sistematskije prišlo toj djeci, redovno je obilazio efendija i učio našu djecu islamu, imanskim šartovima i ostalo što je bilo dostupno tom uzrastu."¹³

Smrt

Sprva proljeća 1980. godine hadži Fatima je osjetila da je njeno zdravlje dobro narušeno. Nije više imala snage, a ni volje da se kreće. Osjećala je da je vrijeme da ide na Bolji svijet.

"Kazala mi je njena sestra Aišahanuma da joj se Fatima-hanuma povjerila i ispričala san pred svoju smrt. Naime, u snu joj je došao mladić u bijelom i rekao joj da je vrijeme da ide i da se sprema. To za nju nije bilo ništa neobično jer se ona za taj put i susret sa Gospodarom spremala cijeli život."¹⁴

U petak, 17. oktobra 1980. godine, u 64. godini života, na dan jevmu-tervije (dan uoči Arefata) umrla je hadži Fatima-hanuma Mujezinović, rođena Fočak. Dženaza je bila u ponedjeljak, 20. oktobra u 14 i 30 ispred Begove džamije, drugi dan Hadžijskog bajrama, a tevhid je proučen u prepunoj Hadžijskoj džamiji. Ukopana je na gradskom greblju Bare.

bila-velika-briga-drustva (Dostupno, 6.12.2024)

¹⁴ Iz neobjavljenog referata Šemse Mujkanović O životnom djelu Fatime (Fočak) Mujezinović održanom 29. novembra 2007. godine u Hadžijskoj džamiji

¹¹ Smaragda Klino, "Sarajevo birvaktile: Ratna siročad su bila velika briga društva", *AlJazeera*, online adresa: <https://balkans.aljazeera.net/blogs/2019/5/21/sarajevo-birvaktile-ratna-sirocad-su-bila-velika-briga-drustva> (Dostupno, 6.12.2024)

¹² Ibid.

¹³ Smaragda Klino, "Sarajevo birvaktile: Ratna siročad su bila velika briga društva", *AlJazeera*, online adresa: <https://balkans.aljazeera.net/blogs/2019/5/21/sarajevo-birvaktile-ratna-sirocad-su-bila-velika-briga-drustva>

Njena smrt je bila težak gubitak za porodicu, muža i djecu, za Islamsku zajednicu. Njenom smrću muslimani Bosne i Hercegovine, posebno Sarajeva, izgubili su vrlo "sposobna vjerskog radnika, uz to dobroželjitelja islamskog napretka kakvi se samo mogu poželjeti".

"Smrt hadži Fatime veliki je gubitak za sve muslimane Bosne i Hercegovine. Teško će se u dogledno vrijeme taj gubitak nadoknaditi. Ali Božije je najpreče i s time se treba pomiriti. Uspomena na rahmetliju najbolje će se očuvati, ako se bude slijedio njen primjer i u životu pridržavalo onoga što je ona stalno govorila i isticala zasnivajući sve na temeljima islama i interesima Islamske zajednice." (Traljić, 1998:210)

Zaključak

Fatima Fočak-Mujezinović je rođena u Sarajevu, u uglednoj muslimanskoj, ulemanskoj porodici. Cijela njena porodica je bila predana vjeri i

islamskoj tradiciji koju su ljubomorno čuvali. Nauka je, također, bila simbol i zaštitni znak porodice. Fatima je izvršila Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu u prvoj generaciji maturanata i odmah dobila posao u istoj kao prefekta – odgajateljica. Ona je cijeli svoj život i radni vijek provela u Sarajevu izuzimajući humanitarni angažman po drugim bosanskim gradovima kada je to situacija zahtijevala. Najduže izbjivanje iz Sarajeva je bilo u Hrvatskoj kada je kao vjerska odgajateljica i humanitarac otišla da brine o muhadžirskoj djeci – jetimima iz istočne Bosne koja su utočište našla daleko od svojih porušenih domova i ubijenih roditelja. Bila je vrlo cijenjena mualima i vai-za u Bosni i Hercegovini, a posebno u Sarajevu. Ona je slovila kao "fetvei emin" za žensku muslimansku populaciju. Za sva sporna pitanja za koja nije bila u stanju naći odgovor najčešće se obraćala uvaženom muderisu, bošnjačkom alimu Kasim-ef. Dobračići. Bila je društveno angažirana kroz

udruženja "El-Hidaje", "Mladi Muslimani" i "Merhamet". Njena uloga intelektualke muslimanke imala je poseban značaj u vremenu tradicionalne i ultratradicionalne uleme koja je svaki ženski aktivizam i društveni angažman smatrala grijehom. Ona se hrabro borila za svoja ženska, muslimanska i ljudska prava i tome podučavala i druge muslimanke.

Fatima je bila vrlo otvorenog uma, slobodna i napredna za svoje vrijeme. Sama je promišljala nove situacije, nove izazove s kojima su se susretale muslimanke. Bila je hrabra da progovori i iznese svoje mišljenje, svoj stav o jednom prevaziđenom tradicionalnom vjerskom diskursu koji je onemogućavao muslimanki da se uključi u društvene tokove i život koji je tražio prilagođavanje novonastalim uvjetima života. Po njenom mišljenju, tradicionalno objašnjavanje vjere prilično je bilo prevaziđeno, radi čega je bilo neophodno podići nivo tumačenja vjerskih propisa i tražiti nove metode i sadržaje.

Literatura

(1941/42). "Društveni glasnik", *El-Hidaje*, 7-8, 215.
 Ahmetašević, Amina (2011). *Mektebi Od obaveze do zabrane, islam između četiri zida*. Sarajevo: Dobra knjiga.
 "Hadžihanuma Emira Bašić o ramanizaciji u Starom Gradu, mukabelama, iftarima i očevom emanetu", *Faktor*, online adresa: <https://faktor.ba/bosna-i-hercegovina/aktuelno/hadzihanuma-emira-basic-o-ramaza->

nima-u-starom-gradu-mukabelama-iftarima-i-ocevom-emanetu/120393 (Dostupno, 6.12.2024)
 Hasanbegović, Zlatko (2007). *Muslimani u Zagrebu 1878.-1945. Doba utemeljenja*. Zagreb: Islamska zajednica Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
 Jahić, Adnan (2014). *Vrijeme izazova – Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*. Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačka

županija, Sarajevo: Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića.
 Klino, Smaragda, "Sarajevo birvaktile: Ratna siročad su bila velika briga društva", *Al Jazeera*, online adresa: <https://balkans.aljazeera.net/blogs/2019/5/21/sarajevo-birvaktile-ratna-sirocad-su-bila-velika-briga-drustva> (Dostupno, 6.12.2024)
 Traljić, Mahmud (1998). *Istaknuti Bošnjaci*. Sarajevo: El-Kalem.

الموجز

فاطمة فوتشاك – مؤذنوفيتش (1917–1980) – المرأة البوشناقية الأسوة

فريد داوتوفيتش

ولدت فاطمة فوتشاك في 8 من أغسطس سنة 1917 في سراييفو، في شارع فرانتنيك ميدان 50. كان والدها عبد الله من علماء سراييفو المشهورين، ووالدتها كانت معلمة الدين ألماسة بريروفيتش. تخرجت فاطمة من

Summary

FATIMA FOČAK-MUJEZINOVIĆ (1917–1980) – A ROLE MODEL BOSNIAK WOMAN

Ferid Dautović

Fatima Fočak was born on August the 8th 1917, in Sarajevo, on 50, Vratnik Mejdan street. Her father was renowned 'alim, Abdulah effendi Fočak, and mother Almasa-bula, maiden name Berberović. She completed religious school for girls

مدرسة الغازي خسرويك الإسلامية للبنات في عام 1943. بدأت حياتها العملية معلمة ومربية مساعدة في سكن التلميذات، ثم معلمة في كتاب إسكندر باشا للبنات وكتاب أحمد آغا هندا في فراتنيك. وفي عام 1954، تزوجت فاطمة فوتشاك، وهي في سن السابعة والثلاثين، من محمد مؤذونفيتش، الذي كان يبلغ من العمر آنذاك 41 عاماً. ورزقهما الله بولدين هما: مصطفى وأمينة. وبالإضافة إلى عملها البارز معلمة دين في الكتاتيب والمدارس، تميزت فاطمة بالدروس والمواظب. وكانت أيضاً ناشطة اجتماعية. وعندما تأسست الفرقة النسائية لجمعية الهداية عام 1942 كانت من أوائل أعضائها ثم أصبحت رئيسة لمجلسها المؤقت. ومع تأسيس الفرع النسائي في فرقة "الشبان المسلمون" في سراييفو في 5 من أكتوبر سنة 1943، انضمت فاطمة فوتشاك إليه وانتخبت رئيسة له. عملت ناشطة إنسانية، وساهمت في رعاية المهاجرين خلال الحرب العالمية الثانية، وإنقاذ أطفالهم، وشاركت في جمع التبرعات النقدية والعينية عن طريق المشيخة الإسلامية وجمعية "مرحمت". وفي فترة الحرب العالمية الثانية، عملت مربية ومعلمة دين في دار الأيتام فوجيني - غورسكي كوتار (كرواتيا)، التي كانت تؤوي أطفال المهاجرين المسلمين.

الكلمات الرئيسية: فاطمة فوتشاك، الحاجة المعلمة، الواظبة، العمل الاجتماعي والإنساني.

(Gazi Husrev-bey madrasa for girls) in 1943, and started her working career as an assistant prefect in the dormitory of the madrasa for girls, then as muallima in Skender-pasha maktab for girls and in the maktab of Ahmed-aga Henda on Vratnik. In 1954, at age 37, she married Mehmed Mujezinović, who was 41 at the time. Hajji Fatima and hajji Mehmed effendi had two children: Mustafa and Amina. Along with a remarkable contribution she made working in Maktab and the school, she was also well known for her religious lectures and nasehat. She was very socially active as well. In 1942, when the women's branch of "Al-Hidaye" association was established, she was one of the first members, and later the president of the temporary board of directors. On October 5th 1943, when the women's section of "Mladi muslimani" association was founded, Fatima Fočak joined it and was elected as its president. As a humanitarian activist, she helped refugees in World War II, saving their children and raising funds through the Islamic Community and "Merhamet" to help them. During the Second World War, she was engaged as a religious teacher in children Hostel Fužine – Gorski Kotar (Croatia), where the refugee Muslim children were sheltered.

Keywords: Fatima Fočak, hajji'bula, waiz, social and humanitarian engagements